

A VISSZACSATOLÁSI KAMARÁK

(les chambres de réunion)

ÉS MAGYARORSZÁG.

1679—1683.

(Folytatása és vége.)

IX.

A béke Törökország és Oroszország közt 1681 februárius 11-én megkötöttet. Törökország most egy állammal sem állott háborúban. Minthogy Kuniz mégis kadikészületekről tudositott, a 20 évi fegyverszünet megújítását pedig eredmény nélkül sürgette, Leopoldnak tartani lehetett attól, hogy e hadi készülétek őt fenyegetik. Annál kívánatosabb volt rá nézve a magyar felkelők kibékítése. Az első lépés erre Ampringen vissza hívásával meg volt téve, most következett a második, az országgyűlés tartása, mire a király a megelőző évben ígéretet tett.

A rendek 1681. április 28-án gyűltek össze Sopronyba országgyűlésre. Junius 13 án Eszterházi Pált nádorrá választották, mi újabb bizonyítéka volt annak, hogy a király ezentul az alkotmányosság útján akar haladni. Az országgyűlés főfeladata az ellentétek kiegyenlítése, a király és nemzet kibékítése, a béke és nyugalom helyreállítása lett volna, de mindez a királytól oly radicalis engedményeket tételezett fel, miket Leopoldtól nem lehetett várni. Tökölyi és pártja a gyűlésen meg sem jelent, a jelen lévő katolikus és protestáns rendek pedig a vallás kérdésében erős összeütközésbe jöttek egymással. Ekkor Leopold a vitás kérdést a november 9-iki leirattal akarta megoldani, de a leirat egyik félt sem elégitette ki.

A sopronyi országgyűlés tehát nem hozta meg a várva várt kibékülést. Tökölyi a gyűlés határozatai ellen július 6-án tiltakozott, miután már május 20-án tudatta Caprara kassai kapitánnyal, hogy

a fegyverszünet lejártával megkezdte az ellenségeskedést. Az eddiginél nagyobb reménnyel nézett a közelgő hadjárat elé. Lengyelországból a francia követektől áprilisben 6 ezer aranyat kapott ¹⁾ és azon biztatást, hogy nem sokára még többet is fog kapni, a török pedig oly sok évi ígéretés után végre tényleges segítségben részesíté és kirendelé a hadjáratban részvételre a váradi pasát, az erdélyi fejedelmet, a moldvai és havasalföldi vajdákat. Az eredmény azonban nem felelt meg a hadjáratához kötött várakozásnak. A francia segély nagyon kétes értékű volt, csak arra elég, hogy Tökölyi ne veszítse el bizodalját XIV. Lajosban, s mindjárt megszűnt, a mint a francia királynak nem kellett tartania a Tökölyi kibékülésétől Leopolddal. „Konstantinápolyból vett levelek és az önök tudósításai arról értesítenek, hogy a törökök hadi készületei Magyarországot vagy az erdélyi fejedelmet fenyegetik; értesítsék Du Vernay Boucauldöt, hogy ha a helyszínén e hírek valóságáról győződik meg, nagyon tartózkodó legyen a rája bizott pénz kiosztásában, mivel semmi haszonnal sem járna rá nézve pénzt adni az elégteleneknek addig, míg bizonyos, hogy a szultán által segélyezettnek s irányában a háború folytatására le vannak kötelezve,“ így irt XIV. Lajos május 29-én a lengyelországi követeknek, július 21-ikén pedig: „... mint-hogy több oldalról jövő tudósítások szerint nem sokára segítséget kapnak a töröktől, ez esetben nem kell a mi támogatásunkat egyesíteni (mêler) a keresztyénség közös ellenségével, hanem meg kell várni, mikor nem lesz más segélyforrások, mint az a protectio, mit én nyujthatok nekik.“

Apaí a hadjáratban személyes részvételre vett parancsot. Kedvetlenül tette, mert ekkor már a Béccsel való kiegyezést óhajtotta. Kilencezer emberéhez a moldvai és havasalföldi vajdák 4—5 ezere is csatlakozott. ²⁾ Török részről a váradi vasa vett részt a hadjáratban. Baj volt, hogy Tökölyi és Teleki Mihály ellenségei lettek egymásnak; a köztök kitört viszály meggátolta az öszhangzatos hadviselést, s meghiusította a hadjáratához kötött reményeket. „Soha háboruban nem lehetett látni akkora tudatlanságot és confusiót, Böszörményt is csak véletlenül foglalták el a magyar és német örség

¹⁾ A warsói követek tudósítása XIV. L.-nak 1681 május 2.

²⁾ „... les plus misérables gens qu'on puisse voir.“ Du Vernay Boucauld levele XIV. Lajosnak 1681. augusztus 24-én.

viszálkodása következtében.“¹⁾ Kálló elfoglalása után Tökölyi a Tiszához ment; Apafi, ki „a töröktől ezer meg ezer infamiát szenvedett,“ dicsőség nélkül visszatért Erdélybe.²⁾

X.

Bármilyen silány volt az 1681. évi magyarországi hadjárat eredménye Tökölyire és pártjára nézve, mégis nagy volt a haszon, melyet abból a francia király húzott. Az volt benne a legnagyobb eredmény, hogy habár még most csak mint segédhad. a török megjelent a csatatéren s alapos volt a remény, hogy a következő évben még nagyobb mértékben fogja ezt tenni, vagy talán épen támadólag fog fellépni. XIV. Lajosnak betelt azon kívánsága, hogy Leopold Magyarországon elfoglalva legyen, ő pedig szabad kezet nyerjen foglalásait újakkal szaporítani. Olaszországban Casale, Belgiumban Luxemburg, Elzászban Strassburg elfoglalása volt 1681-ben tervbe véve. A két utóbbi birtoka a négy rajnai választófejedelmet a francia királytól tette volna függővé s minthogy Frigyes Vilmos a brandenburgi választó az ő részén volt, a választó fejedelmek gyűlésében XIV. Lajos öt szavazattal rendelkezett volna s új császár választás esetében e méltóságra kilátása lehetett volna. Casalet a mantuai herczeggel kötött szerződésnél fogva 1681. szept. 30-án birtokába vette, Luxemburgot Chinyhez tartozó dependentia czimen követelte, Strassburgot pedig azon a czimen, hogy az a westphaliai béke szerint őt illeti.

Nyílt titok volt Európában, hogy Strassburg ellen XIV. Lajos részéről van valami készülöben. Mikor Mansfeld 1680. szeptemberben a reuniók megszüntetésének kieszközlése végett Párisban járt, az udvar magatartásából, az udvaroncok beszédéből, tekintetekből észrevette, hogy az eddiginél még valami nagyobb készül. Strassburgot és Casalet emlegették.³⁾ Leopold a conferentiát Strassburgban szerette volna megtartani, hogy ez által a város biztosítva legyen, de XIV. Lajos nem egyezett belé. 1681 elején Leopold felszólította a magistratust, fogadjon be 6 ezer császári katonát örségnek, de a tanács XIV. Lajos tiltakozására ez ajánlatot visszautasította. A nyár

¹⁾ Du Vernay Boucauld XIV. Lajosnak 1681. nov. 18.

²⁾ „Il. (Apafi) marche légérement n'étant pas autrement chargé de lauriers“

— Du Vernay Boucauld XIV. L.-nak 1681. okt. 27.

³⁾ Wagner: Historia Leopoldi Magni I. K. 517 l.

folytán Louvois a tanácssal a meghódolás feltételeit megállapították s a mely napon Boufflers francia vezér Casalet ura nevében birtokába vette, ugyanazon napon (szept. 30.) Strassburg kapui is megnyitk a francia király csapatai előtt.

Strassburg elfoglalásának híret különböző érzelmekkel fogadták Európában. Az angol királyt ez esemény közönyösen hagyta, né-mely német fejedelmek gratuláltak hozzá a francia királynak, ¹⁾ a lengyel királyt aggodásba ejtette, mert attól tartott, hogy Leopold most minden áron békét köt a magyar felkelőkkel és a törökkel, kik aztán Lengyelországot támadják meg. ²⁾ Leopold — Wagner szerint — e hirt a szokottnál nagyobb felindulással fogadta, mert mélyen érezte, hogy Strassburg elfoglalása által az ő császári tekintélye, a birodalom méltósága komolyan megvan támadva, attól is tartott, hogy XIV. Lajos még Strassburgnál sem fog megállani, hanem Ulm-ig az egész sváb kerületet fogja követelni; nem várt eredményt a conferentiától, mely még mindig nem kezdette meg működését s érezte, hogy tennie kell valamit a birodalom védelmére, ha nem akarja eljátszani a közbecsülést

Leopold még mindig ragaszkodott azon tervhez, hogy egy birodalmi serget hozzon létre. Untalan sürgette is ezt Regensburgban a birodalmi rendeknél, de törekvése a brandenburgi választó ellenzésén hajótörést szenvedett, ki azt vitatta, hogy a birodalom jelen helyzetében nincs remény, hogy az elfoglaltakat visszavehessék, jobb a megmaradottakat az elfoglaltak átengedésével megtartani, minc kétes sikerü háboru által kockáztatni. A német fejedelmek egy része a brandenburgi választó után indult, kinek tétlensége azokét is maga után vonta.

Inkább számíthatott Leopold Svédország és Hollandia csatlakozására. Svédország a Holland háboruban XIV. Lajos mellett fogott fegyvert. Tekintet nélkül erre a metzi parlament 1680-ban a svéd király birtokában levő Zweibrückent is Franciaországnak ítélte s XI. Károly reclamatiója ³⁾ daczára confiscálta. Ez eljárás ellenségévé tette a svéd királyt XIV. Lajosnak. 1681 márcziusban szövetségkötésre hívta fel a hollandiakat a westphaliai és nimwegeni béke vé-

¹⁾ Legvélle. Louis. XIV. et Strassbourg 596—613 l.

²⁾ Vitry levele XIV L-nak 1681. okt. 24.

³⁾ Lünig: Negotiorum publicorum sylloge 675. s köv. l.

delmére. Oraniai Vilmos, kinek ősi birtokát Orange-ot a francia király 1680-ban elfoglalta, kapva-kapott az alkalmon, hanem a hollandoknak nem volt kedvök e szövetség által a hatalmas francia király haragját magokra vonni. De a hangulat nem sokára a hollandok közt is megváltozott. 1681. júniusban XIV. Lajos egy deklarációban megengedte, hogy a hugenották gyermekei hét éves korukon kezdve a katolikus hitre térhessenek, s ez engedélynek a katolikus papság sietett hasznát venni. A francia hugenottáknak a papság és kormány által rendszeressé vált üldözése a holland kálvinistáknál nagy ingerültséget keltett; nem sokára aggódniok is kellett saját biztonságok felett, mikor a reuniok Belgiumban is működni kezdtek s XIV. Lajos augusztusban Luxenburgot mint a Chiny grófság dependentiáját körülkerítette. Hollandia e tény által fenyegetve látta magát s szeptember 30-án elfogadta az associatiót, mivel Svédország még márcziusban megkínálta. Az associatio célja a westphaliai s nimwegeni béke védelme volt.

A frankfurti conferentia megtartásával, melynek a vitás kérdést békés úton kellett volna megoldani, sem XIV. Lajos, sem Leopold nem sietett. Leopold elsöben Tökölyitöl öhajtott volna szabadulni, a sopronyi országgyűlésnek, valamint az Oraniai Vilmos útjának, ki 1681 augusztusban Londonba ment, hogy Károly királyt a szövetség ügyének megnyerje, eredményét bevárni. Az osztrák meghatalmazottak csak Strassburg elfoglalása után egy hónappal (okt. 30.) érkeztek Frankfurtba. Hosszas vita fejlett ki a felett, hogy a német fejedelmek követei is részt vegyenek-e a tanácskozásokban, vagy pedig csak a császáriak, mint Leopold akarta; a francia nyelvet használják-e, vagy a latint; ¹⁾ más üres illem kérdések is merültek fel. A német követek csak 1682. febr. 16-án tartották első gyűléseket s csak márczius 25-én tették tanácskozás tárgyává XIV. Lajos felteleteit. ²⁾

XI.

E késedelmezés okát abban leljük, hogy Leopold az alkudozás nyujtása által időt akart nyerni, míg keleten az ügyeket rendbe hozza s a háborút Franciaország ellen megkezdheti. Tökölyit Sapo-

¹⁾ Pufendorf: i. m. 48. §. 1425. l.

²⁾ Legrelle: i. m. 623. l.

nara Fülep pataki kapitány által 1681. novemberben fegyverszünettel és békével kínálta meg, Caprara Albertet pedig 1682. februáriusban a Portára küldötte internuntiusi minőségben, hogy a vasvári béke megújítását sürgesse. Tökölyivel a fegyverszünet létre is jött; ő hajlandóságot mutatott a békére és a töröknél e végett közbenjárásra is. Saponara a Tökölyi feltételeivel Bécsbe utazott, hat hét alatt igérvén azokra feleletet; Tökölyi pedig 1681 végén Konstantinápolyba küldte követeit, nem a béke végett, hanem megtudni a Porta szándékát. A követek azon határozott igérettel tértek vissza, hogy a Porta a jövő nyáron a felkelőket az eddiginél nagyobb segílylyel fogja támogatni. Caprara útjában Konstantinápoly felé mindenütt nagy mérvű hadikészületeket látott s azon meggyőződésre jutott, hogy a háború a törökkel kikerülhetetlen.

Ekként hangzottak Guilleragues gróf portai francia követ tudósításai is urának XIV. Lajosnak, ki Leopolddal a Rajna mellett a háborút minden áron kerülni akarta, mi csak az által volt lehető, ha Leopoldot a magyarországi bonyodalmak által elfoglalja s egy alkalmat sem szalasztott el, hogy a törököt és a magyar felkelőket Leopold ellen ingerelje. Erdélyi argense Du Vernay Boucauld nagy buzgalmat fejtett ki e tekintetben. „Magyarországot úgy lehetne felhasználni a császár ellen, mint egykor Portugaliát Spanyolország ellen s e diversio kevésbe is kerülné. A szultán sem ellenezné Tökölyi felemeltetését, hogy adózója legyen. Tökölyi nagy dolgokra született, régtől fogva úgy tekintik őt, mint a magyarok leendő fejedelmét, nem egyszerűen mint vezéröket, hanem mint a kit egykor a trónra emelnek, feltéve, hogy felségednek tetszeni fog őt hatalmas pártfogásában részesíteni.“ Sürgeti is urát, hogy ne szalaszssa el az alkalmat, tegye lehetővé Tökölyinek pénzsegély által magát Leopolddal szemben fentartani, mert a török pénzt nem ad, csak segédhadat s ha Tökölyi pénz hiányában Leopolddal békére lépik. soha sem talál a francia király ilyen jó alkalmat, mit felhasználjon a császár ellen. ¹⁾ Nem mulasztja el Tökölyit is szép igéretekkel csábitgatni, hogy bizzék teljesen a francia király partfogásában, még ha nagy birtokaiból egy ing értékű sem maradna meg, mert XIV. Lajos leginkább képes az emberek érdemét felismerni és szolgálataikat jutalmazni. ²⁾

¹⁾ Du Vernay Boucauld levele XIV. L.-hoz: 1681. aug. 7.

²⁾ Du Vernay Boucauld levele XIV. L.-hoz 1681. okt. 14.

Du Vernay Boucauld egészen a Tökölyi Imre működésétől várt eredményt. Apafiról kicsinylőleg, Teleki Mihályról ellenszenvvel emlékezik meg leveleiben. ¹⁾ XIV. Lajos parancsára, ki még nem akart az erdélyiekkel szakítani. fizeti ugyan a penziókat, de nem jó szívvvel teszi. ²⁾ Oka ennek a megváltozott viszonyokból magyarázható ki. Az Apafi által követni óhajtott út mind inkább eltért attól, a melyen Tökölyi haladott. Apafinak az ezutáni háborúban nyernie nem lehetett, csak vesztenie, komolyan akarta tehát a békét a bécsi udvarral s Du Vernay Boucauldnek ellenkező törekvéseit nem szivesen látta. Titkolta előtte a dolgok állását, összeköttetését Tökölyivel s érintkezéseit az ő embereivel akadályozni igyekezett. Du Vernay Boucauld tehát nem sokat várhatott Apafitól, ki szerinte a némettel is, a törökkel is és — hogy pénzt kaphasson — a francziával is alkudozik, ³⁾ engedélyt kért tehát a visszatérésre Lengyelországba, honnan a határszélről az összeköttetést Tökölyivel Erdélytől függetlenül könnyebben fentarthatni reménylette. ⁴⁾ Az engedélyt a távozásra megnyerve, 1682. februáriusban búcsut mondott Erdélynek s az említett hónap 24-én Javarovba érkezett. ⁵⁾

XII.

Lengyelországban 1681. tavasztól fogva újabb fordulat nem állott bé. Az országgyűlés széteszlásával XIV. Lajosnak egy ideig nem kellett attól tartania, hogy Lengyelország az oroszszal a török ellen, vagy az osztrákkal szövetezzék, de a franczia szövetség kérdése sem haladott előre. Az eddigiek mellett újabb, személyes természetű kérdések is merültek fel, melyek Sobieskyt s főleg a királynét XIV. Lajostól még inkább elidőenítették. Ha már az bántotta a lengyel királynét, hogy nála időző testvérétől, Bethune marquis feleségétől, XIV. Lajos téli időben többször ismételt parancsolat által sürgette a Franciaországba visszatérést, ⁶⁾ még nagyobb lett indignációja arra a hirre, hogy testvére visszatérte után hosszas engedetlen-

¹⁾ Ugyanó 1681. jul. 19. 20. 21. 22.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Du Vernay Boucauld levele XIV. L.-nak 1681. jul. 19. 20. 21. 22.

⁴⁾ Ugyanó 1681. ang. 22—24.

⁵⁾ Ugyanó 1682. febr. 27.

⁶⁾ A warsói franczia követek XIV. Lajosnak: 1681. márcz. 7.

ségeért hegyvesztett lett s az udvartól eltiltatott. ¹⁾ Még evel sem záródott be a sérelmek sorozata. A királynének, ki mint szegény leány hagyta volt el Franciaországot, vágya támadt koronáját volt hazájában mutogatni. Ürügy a bourboni fürdőre menetel lett volna 1681 ősön. XIV. Lajos értésére adatta, hogy azon időben neki van szándékában udvarával Bourbonba menni s ekként nem lenne hely a királyné befogadására. ²⁾ Ekként XIV. Lajos a lengyel királynének hiuságát sértette meg, leghőbb vágyai teljesítését tagadta meg, ugyanekkor a királyt is maga ellen ingerelte az által, hogy a porosz városok követelésének teljesítését a francia szövetség elfogadásától tette függővé, Sobiesky pedig ezt tartozásnak tekintette, mit a francia királynak feltétlenül kötelessége fizetni. ³⁾ A királyné családja fényét emelni óhajtván, Bécsből remélte megkaphatni azt, mit Versaillesban tőle makacsul megtagadtak. Leopold elég okos volt sok ideig meghagyni a lengyel királynét azon hitben, hogy atyjának Leopoldtól birodalmi hercegi czimet, idősb fiának Jakabnak osztrák főhercegnőt kaphat nőül. A lengyel királyné e hiu törekvésének pár év mulva a bécsi udvar igen nagy hasznát vette.

Tökölyi Akakiának Erdélyből távozásáról értesülve 1681. szeptemberben Nemessányi Bálintot Vitryhez Lengyelországba küldötte, hogy további segítséget eszközöljen ki. Nemessányi azt adta ürtgyül Sobieskynek, hogy az özvegy Wesselényiné dolgában jár. Vitryvel és Akakiával titokban találkozott. Elmondta nekik, hogy Tökölyi nem gondol egyébre, mint a háború folytatására s a Leopold és az elégületlenek közti béke meghiusítására. De minthogy az erdélyi fejedelemben nem lehet bizni, a török is megtagadhatja jövőre a segílyt, csak akkor lesz képes képes a háborút folytatni, ha a francia király kellő támogatásában részesíti. Tudni óhajta tehát Tökölyi, mennyi-

¹⁾ Ugyenők: 1681. szept. 8. október 31.

²⁾ Ugyanők: 1681. márcz. 18; XIV. Lajos levele 1681. április 10. «Transportée de se voir une couronne sur la tête, elle eüt une passion ardente de la venir montrer en son pays, d'ou elle était partie si petite particularière. Il n'y avait donc nul obstacle á ce voyage, qui fut prétexté des eaux de Bourbon. Tout annoncé, tout préparé, elle fut avertie que la reine ne lui donneroit point la main Le dépit en fut aussi grand, que si elle eát reçu un affront. Elle se lia avec la cour de Vienne et tous les ennemis de la France.» Mémoires du duc de Saint Simon. Paris 1874. V. K.

³⁾ Vitry XIV. Lajosnak 1681. szept. 1.

ben bizhatik a francia király segélyében Vitry biztatta Nemessányit, hogy ura nem hagyja Tökölyt segély nélkül, de nyilatkozatában általános kifejezéseket használt, mik XIV. Lajost semmire sem kötelezték. ¹⁾ Nemessányi a királynál is volt titkos kihallgatáson. Sobiesky kikérdezte őt Tökölyi céljairól s arról, hogy kapnak-e az elégtelenek a francziától pénzsegélyt? „A követ eszes ember lévén, a legtöbb kérdésre kielégítő feleletet adott a királynak, a nélkül hogy elárulta volna, mennyire szívében fekszik Feleségednek, hogy a háború Magyarországon tovább tartson.“ ²⁾

Nemessányi azon igérettel távozott el Lengyelországból, hogy nem sokára vissza fog térni, hogy a magyar ügyek állását tudassa Vitryvel s csakugyan november 12-én ismét Javarovban volt. Most is a Wesselényinétől nyert megbízást használta útazása ürügyül. Mondta Vitrynek, hogy Leopold nagyon előnyös feltételek alatt kínálta meg Tökölyt abékével. Sürgetik a békét saját emberei is, kik már 11 évtől fogva szenvednek és nélkülöznek; békére kényszeríti azon körülmény is, hogy nem képes többé fizetni katonáit, de legtöbb bajt okoz Erdély, mert mindenféle csel fogásokkal igyekszik a békét megkötni. Egyedül a francia király pártfogásába helyezett bizalom tette eddig Tökölyt képessé arra, hogy minden nehézségekkel szembe szálljon, s ha ez kimarad, kénytelen lesz ő is a szükségnek engedni, mert nincs más segélyforrása, mint a XIV. Lajos erszénye. Azért küldte hát őt Tökölyi, hogy megtudja, mennyiben számíthat a francia királyra? ³⁾ Vitry azt felelte hogy Du Vernay Boucauld ismeri a király szándékát, hozzá forduljon tehát Nemessányi; de Nemessányi azt válaszolta, hogy a Du Vernay Boucaulddal érintkezést akadályozza az erdélyi udvar, s ha Vitry nem tud választ adni, neki utasítása van Franciaországba menni. Vitry azt hitte, hogy Nemessányi megjelenése Párisban kellemetlen lehetne XIV. Lajosra nézve; másfelől attól tartott, hogy ha Tökölyi üres biztatásokkal látja Nemessányit visszatérni, a béke elfogadására határozhatja el magát, 4000 aranyat adott tehát át Nemessányinak azon kéréssel, hogy várja meg türelemmel, míg XIV. Lajos kedvező válasza megérkezik. ⁴⁾

¹⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1681. sept. 26. . . . je lui ai donné en termes généraux toutes sortes d' assurances de son appui sans l' engager à rien de précis.

²⁾ Vitry levele XIV. L.-nak. 1681. szept. 26. okt. 3.

³⁾ quelle était la dernière résolution de Votre Majesté à son égard? «

⁴⁾ Vitry levele. XIV. L.-nak 1681. nov. 20.

XIV. Lajos Vitry jelentését véve, 16 ezer aranyról küldött utalványt Danzigba. Mielőtt e pénz megérkezett volna, Nemessányi harmadizben ment Lengyelországba. Februárius 24-én, Du Vernay Boucaulddal egy napon, Javarovba érkezett. Nemessányi Tökölyitől a lengyel királynak 30 akó bort hozott ajándékba, a követeknek 15 akót. ¹⁾ Februárius 25-én titkos összejövetelt tartott Vitryvel és Du Vernay Boucaulddal; újból biztosította őket, hogy Tökölyi semmire sem gondol egyébre, mint a háború erélyes folytatására, de egyszersmind kiemelte, mennyire szüksége van, hogy XIV. Lajos hathatósan támogassa. ²⁾ Sobieskynél is volt kihallgatáson Nemessányi, ki őt barátságosan fogadta s ígérte, nem fogja akadályozni Tökölyi embereinek a Lengyelországba menetelt. ³⁾ Nemessányi a pénz meg nem érkezése miatt ez alkalommal hosszasabban időzött Lengyelországban, április elején 23 ezer tallérral tért meg Magyarországra.

Azonban a lengyel király barátságos indulata rövid idő múlva megváltozott. Már régebben rosz néven vette Vitrytől, hogy Magyarországra vonatkozó ügyekben titkolózik előtte, tőle függetlenül a háta megett keres összeköttetéseket, pedig annyival inkább óhajtotta tudni, hogy mi történik a francia követ és a magyar felkelők közt, mert aggodalommal töltötték el azon hírek, melyek a törökök nagymérvű hadikészületeiről szárnyaltak. Hire volt, hogy Leopold hajlandó Magyarországból jelentékeny területet engedni át a töröknek, hogy ezen áron békét vásároljon. A 16 ezer aranyat sem elég óvatossággal hozták el Danzigból, ⁴⁾ a dolog nyilvánosságra jött s ez Du Vernay Boucauld hosszas ott tartózkodásával kapcsolatban okul szolgált az osztrák és pápai követeknek, hogy felszólaljanak Du Vernay Boucauld ellen s a királytól a magyar határszélről eltávolítását követeljék. A pápai követ azzal fenyegetőzött, hogy ha a lengyel király türi, hogy Franciaország a fejedelmök ellen fellázadt alattvalókat segítse, könnyen eleshetik azon támogatástól, mit török háború esetében a pápai széktől várhatna s azon kedvezményektől, mikre e királyság számíthatna; ⁵⁾ a császári követ úgy találta, hogy a mi a lengyel udvarban a háború táplálására Magyarországon történik, ellenkezik mind-

¹⁾ Du Vernay Boucauld levele 1682. április 10.

²⁾ Vitri levele 1682. februárius 27.

³⁾ Vitri levele 1682. április 3.

⁴⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1682. április 17.

⁵⁾ Vitry levele XIV. L.-nak 1682. április 17. május 1.

azon régi szerződésekkel, miket a lengyel királyság a bécsi udvarral kötött. ¹⁾ Hatalmasan támogatta a pápai nuntius és a császári követ követeléseit Radzivil herczegnő, kit a bécsi udvar egészer megnyert a maga ügyének s ki egy tisztet, mivel Du Vernay Boucauld futárját a határon át engedte Magyarországra, vasra veretett s úgy mutattatta a publikumnak Javarovban. ²⁾

XIV. Lajos igyekezett ellensúlyozni a bécsi és pápai követeknek ellene emelt vádját. A magyarországi háborút — írja Vitrynek május 21-én küldött levelében — nem a francia pénz táplálja, hanem az osztrákok mostoha bánásmódja (*mauvais traitement*), mit eléggé bizonyít az, hogy a magyarok kényszerültek a keresztyénség közös ellenségéhez folyamodni segítségért. A török ha nem volna elfoglalva Magyarországon, Lengyelország ellen fordulna. Jobb tehát, ha a császár e diversió által akadályoztatva van s nem képes Európát újabb háborúba bonyolítani, mert ha ez megtörténnék, a török által megtámadott Lengyelország meg lenne fosztva a többi uralkodók segélyétől. Ha a császár kész megerősíteni a békét a francia király által ajánlott feltételek szerint, a mint ezt a legtöbb német fejedelem kívánja, könnyű lesz neki azután barátságosan kiegyenlíteni a differentiákat az elégtelenekkel. ³⁾

Ez okoskodás nem győzte meg Sobieskyt. A fenyegetés hogy a pápa jó indulatát kockáztatja, nem hangzott el hatás nélkül. Tartott tőle, hogy ha a török még nagyobb tért foglal el Magyarországon, az Lengyelországra is veszélyt hozhat, nem akarta tehát megbántani sem a pápát sem Leopoldot, kiknek segítségére a török elleni háborúban leginkább számíthatott. XIV. Lajost pedig még arra sem birta rávenni, hogy az ő kezessége mellett a porosz városoktól felvett előleget megtérítse, s így mint mondá, maga lesz kénytelen fizetni. XIV. Lajos megengedte ugyan Vitrynek, hogy a 48 ezer frank kifizetését megígérje s egyúttal megújítsa ajánlatát szövetség kötésre Franciaország és Lengyelország közt, de meghagyta, hogy csak addig menjen ez irányban, míg a császárral való szövetségét Sobieskynek megakadályozza. ⁴⁾ A porosz városok követelése tehát ez úttal

¹⁾ Vitry levele 1682. május 1.

²⁾ Du Vernay Boucauld levele 1682. május 8.

³⁾ XIV. Lajos Vitrynek 1682. május 21.

⁴⁾ XIV. Lajos Vitrynek május 14. 1682.

is elintézetlenül maradt, a lengyel király pedig kijelentette, hogy nem akar többé a francia követeknek cselszövényeiről Magyar és Erdélyországra vonatkozólag hallani s Du Vernay Boucauldnek távozását követelte. ¹⁾

Azonban Du Vernay Boucauld nem akart többé Erdélybe vissza menni. Minthogy Apafi Mihály Konstantinápolyban kegyvesztett volt, Tökölyivel pedig teljes meghasonlásban állott, csak a Bécsessel való kibékülésben látott magára nézve menekülést. Du Vernay Boucauldnek tehát Erdélyből még kevesebb összeköttetése lett volna Tökölyivel, mint Lengyelországból, hol közelebb volt az események színteréhez s honnan legalább titokban fentarhatta az érintkezést Tökölyivel Nagy fontosságú dolognak látszott ez most előtte, mert hite szerint oly változások voltak most Magyarországon készülöben, mik a francia politikát Leopolddal szemben teljes diadalra juttathatták.

XIII.

Leopold Tökölyi békefeltételeire, mikre Saponara hat hét alatt ígért választ, egész 1682 ápriliséig váratott a felelettel. Ez idő alatt Konstantinápolyban a béke megújítását sürgette, a német birodalomban és a nyugati államokban pedig szövetségesek után nézett. A bajor választót még 1681. márcziusban sikerült a francia szövetségtől elvonni s a maga részére megnyerni. Frigyes Vilmos brandenburgi választó ellenben 1682 januárius 12-én újabb egyességre lépett a francia királylyal, melyben ez utóbbi ígérte, hogy a már elfoglaltakkal megelégszik, Frigyes Vilmos pedig kötelezte magát, hogy a német fejedelmeknél oda fog működni, hogy a XIV. Lajos által elfoglalt területek oda engedése árán egyezzenek ki a francia királylyal. ²⁾ Ez egyességet egy másik követte 1682 februárius 14-én XIV. Lajos és a pfalzi választófejedeleme közt, mely egyesség szerint XIV. Lajos a pfalzi választónak évenként 200 ezer livret fizetett; a pfalzi választó pedig kötelezte magát, hogy eláll minden panasztól s igyekezetét a birodalomban a béke fentartására fogja fordítani. ³⁾ A rajna-

¹⁾ Il ne veut plus entendre parler de nos intrigues de Hongrie et Transylvanie.“ — Du Vernay Boucauld levele 1682 május 29.

²⁾ Pufendorf: i. m. 1423 l.

³⁾ Legrelle i. m. 635—6 l.

melléki papi választók hasonlókép XIV. Lajshoz csatlakoztak. Mikor aztán 1682 májusban az elszási kérdés a regensburgi birodalmi gyűlésen szóba került, a brandenburgi választó a már elfoglalt területek átengedése által az egyességre lépest javasolta, mely javaslatát a rajnai választók is támogatták.

De Leopold nem engedett; még nem adta fel a reményt, hogy sikerülni fog szövetségesekre szert tenni s ezek segítségével a háborút megkezdenie. Oraniai Vilmos teljes erejéből a kezére dolgozott Leopoldnak. Az ő megbízásából Waldeck gróf 1682. tavasszal bejárta Németországot, hogy a fejedelmeket XIV. Lajos ellen fegyverfogásra izgassa. A Waldeck fáradozására jött létre 1682. június 10-én a laxenburgi szövetség, melyben a császár és a bajor választó kötelezték magokat a felső Rajnánál 30 ezer embert kiállítani, a déli és a középnémetországi fejedelmek a középső Rajnánál 20 ezer embert, Ernestt Auguszt honnoveri herczeg pedig az alsó Rajnához 20 ezeret. ¹⁾

Fontos kérdés volt, hogy mire határozza magát Angolország? XIV. Lajos ellenségei mindig remélhették, hogy végre is sikerülni fog az angol királyt a francia befolyás alól kiszabadítani s a magok részére megnyerni; e végett 1682 első felében az osztrák, spanyol és holland követek nagy erőfeszítéseket tettek a londoni udvarnál. II. Károly angol király az 1681. áprilisi titkos egyesség által le volt ugyan kötve a francia király részére, de XIV. Lajos megszegte ígéretét az által, hogy a visszacsatolási kamarák útján Belgiumban is foglaltatott s a többi között Luxenburgot körülkerítette. 1682. márcziusban XIV. Lajos hivatkozva a veszélyre, mely a keresztyénséget a hitetlenek részéről fenyegeti, visszavonta ugyan sergét Luxenburg alól, s ez jó ürügyül szolgálhatott volna az angol királynak az eddigi politika követésére, de XIV. Lajos még sem bizott meg a II. Károly ingadozó jellemében, tartott attól, hogy az idegen követek rábeszélései s az angol közvélemény nyomása alatt mégis megtántorodhatik, hogy tehát minden ilyféle eshetőségnek útját vágja, 1682. júliusban nyilvánosságra hozatta az 1670. júniusi doveri szerződést, mi II. Károlyt népe előtt annyira compromittálta, hogy egész életében nem mert többé parlamentet hívni össze, mi lehetetlenné tette az európai politikában részvételét is. ²⁾

¹⁾ Klopp: Das Jahr 1683. 116. l. — Dumont i. m. VII. k. II. 23. 24.

²⁾ Klopp: Der Fall des Hanns Stuart II. k. 371. l.

XIV.

Tekintve a bécsi udvar harcziás tüzét, minek élesztésében a spanyol udvar Oraniai Vil móssal versenyzett, feltehetjük, hogy a háború a Rajna mellett Angolország részvéte nélkül is már most megújult volna, ha a magyar és török viszonyok megengedték volna. Leopold igyekezett is a magyar elégületlenekkel kiegyezni és a Portával a békét fentartani. E végett Caprara Albert, mint már említve volt, 1682. februáriusban Konstantinápolyba utazott, áprilisban pedig Saponára Tökölyi Imrét kereste fel, hogy az alkudozásoknak még az öszön megszakadt fonalát felvegye. A Leopold által megadni szándékol t engedmények közt volt a beleegyezés is Tökölyi Imre házasságába Zrinyi Ilonával.

Ez időtájt érkezett meg Nemessányi is Lengzelországból. 23 ezer tallért hozott magával azon ígérettel, hogy Tökölyi a XIV. Lajos további erélyes támogatására biztosan számíthat, mihelyt megkezdí az ellenségeskedést. ¹⁾ Tökölyi márczius 16-ról a budai pasától vett értesítést, hogy a porta megsegíti s ő, a pasa meg van bizva a török segédsereg vezényletével. Ha volt is némi hajlam Tökölyiben a békére, e biztosítások vétele után a háborura el volt határozva. Mind a mellett nem szakította meg Saponarával az alkudozást, készségét jelentette a békere, ugyszintén a közbenjárásra is a török és Leopold közt, de — mondá — a török beleegyezése nélkül vissza már nem léphetik, meglátja, mit eszközölhet ki a budai pasánál.

Tökölyi Ibrahim pasa hívására április 28-ikán Budára ment, hogy a nyári hadjárat tervét s a szükséges egyéb intézkedéseket megbeszéljék. Itt létre jött az egyesség közte s a török közt, mely szerint Tökölyi 40 ezer tallér évi adó kötelezettsége mellett felső Magyarország fejedelme lesz, halála után pedig a magyarok szabadon választanak protestáns fejedelmet; az új fejedelemség a porta védelme alatt fog állani, a mit a némettől viiszafoglalnak, azt is hozzá csatolják. Május 18-án hagyta el Tökölyi Budát, június 15-én megtartotta esküvőjét, ez után pár nap mulva felmondotta Leopoldnak a fegyverszünetet.

Még mielőtt Tökölyi Budára indult volna, Faigel Péter levélben felkereste Du Vernay Boucauldöt s tudósította hogy Leopold

¹⁾ Du Vernay Boucauld XIV. Lajoshoz 1682. április 10.

követei a legszélesebb körű felhatalmazásokkal ellátva érkeztek meg a béketárgyalásokra. Leopold Tökölyinek birodalmi hercegi címet, a nádor felett elsőséget stb. helyez kilátásba, hasonlóképen a spanyol király és a pápa fényes ajánlatokkal igyekeznek a békének megnyerni. Tökölyit a fényes ajánlatok ingadozóvá tették, főleg azért, mert arra is gondol, hogy XIV. Lajos megvonhatja segítségét. Nemessányi megérkezése a pénzzel állította meg az alkudozást; de a küldött pénz nem elég, újabb és nagyobb összeget várnak. ¹⁾ Május végén személyesen ment ki Faigel Lengyelországba. Biztosította a francia követeket, hogy Tökölyi nem fogadta el a békét, hanem harcolni fog. Afafnak rendelete van, hogy személyesen jelenjék meg, Ibrahimnak meg van parancsolva, hogy Afafit Telekivel együtt tartoztassa le, s haladék nélkül küldje Konstantinápolyba. Ha nem jelennek meg, a budai pasa Erdélybe megy, hogy kézre kerítse őket s Tökölyit Erdély fejedelmévé tegye. Mind ez sok költséggel jár, kéri tehát Tökölyi a királyt, adja bizonyosságát annak, hogy segíteni kívánja őt, ő törhetlen hűséggel fog viseltetni a király iránt. ²⁾ Mind az nagyon fellelkesítette Du Vernay Boucauldöt, kész is lett volna pénzzel segíteni Faigelt, de Dancigból a várt 4700 arany még nem érkezett meg; mindössze 2000 tallé t adhatott. Annál inkább sürgeti urát leveleiben, hogy küldjön pénzt mennél többet, küldjön megbízó levelet, hogy Tökölyihez mehessen, mikor ez erdélyi fejedelem lesz. Buzgalmában tanácsokat is ad XIV. Lajosnak, mert telyesen megbizik Tökölyiben, kiről azt hiszi, hogy csodákat tesz. ³⁾ „Ha felséged a grófnak és pártja főbb embereinek szolgálatával akar élni, ismerve gondolkodásokat, nem kell velök olyasmit reméltetni, „mit nem kapnak meg és pedig pontosan a megígért időben. Nagyon veszélyes volna másképp járni el, nem csak azért, hogy nem lennének képesek a kellő eszközökhöz nyujni, hanem azért is, mert a gróf elveszitené hitelét. ⁴⁾ De XIV. Lajos nem osztotta ügynöke lelkesedését; július 9-iki levelében úgy találja, hogy az Afafi és Teleki letartóztatása nem fogna oly simán menni, hanem akkora akadályokba ütköznék s olyan zavarokat idézhetne elő, hogy az egész haderőt igénybe

¹⁾ Du Vernay Boucauld levele XIV. L.-nak 1682. május 15.

²⁾ Ugyanó 1682. június 5.

³⁾ Ugyanó 1682. június 12.

⁴⁾ Ugyanó 1682. július 31.

venné s a császár megmenekülne a háborútól; július 16-án pedig azt írja, hogy a Leopold endedélye a házasságra Zrinyi Ilonával s Tökölyinek kilátása az erdélyi fejedelemségre titkos egyetértést gyanittat Leopold és Tökölyi közt. Mind a mellett megengedi Du Vernay Boucauldnek, hogy átadja a 4700 aranyat, mely összeg már utalványozva van s többel is biztassa, ha látja, hogy Tökölyi actióba lépik; megbízó levelet is ígért, de ezt Du Vernay Boucauld csak akkor használhatja, ha Tökölyi el lesz ismerve erdélyi fejedelemnek. De mikor már biztatásra nem volt szükség, mert a háboru a nélkül is komolyan folyt, szeptember 3-iki levelében azt írja, hogy nem célja egészen kielégíteni a felkelők pénzsükségeit, legalább addig nem, míg a császárral békében van; különben is a felkelők most a török útatisítása szerint cselekesznek; pénzt tehát Du Vernay Boucauld csak a legszükségesebbekre adjon.

XV.

Tökölyi a fegyverszünet lejártával hozzá látott a háborúhoz. Először is felső Magyarország legtekintélyesebb városa Kassa alá vitte hadát, ennek elfoglalása által akarván szerencséje iránt bizalmat gerjeszteni a magyarokban. A várat július 19—20 közötti éjjelen sikerült hatalmába ejteni, most a város vivására került a sor, mire augusztus 11-én a budai pasa Ibrahim is megérkezett. Augusztus 13-án a város is Tökölyi kezében volt, őrsege kevés kivétellel szolgálatába állott. Kassa elestét több felvidéki város önkéntes meghódolása követte. Augusztus 16-án Tökölyi és a budai pasa Fülek alá mentek, melyet nem tarthatott meg kapitányának Korháry Istvánnak törhetlen hűsége Leopoldhoz. — A várórség Korháry akarata ellenére kaput nyitott Tökölyinek. A füleki táborban szeptember 17-én Ibrahim pasa Tökölyit Magyarország királyának kiáltotta ki, átadván neki az athmanét és a királyi hatalom jelvényeit: zászlót, pálczát és kalpagot. Tökölyi azonban nem merte magát királynak nevezni, mert tartott tőle, hogy a királyi czim felvétele rossz hatást idézhetne elő; megelégedett hát a fejedelem czimmal. A dolog így is saját párthivei között is sokaknál visszatetszést okozott, mi az 1683-iki kassa; gyűlésen kifejezésre is talált, hol az athname felolvasását a bizalmatlankodó rendek sokáig, de hiában sürgették. ¹⁾

¹⁾ Történelmi Tár 1883. évfolyam 366. 367. 369. 1.

Fülel alá Apafi is megérkezett az erdélyi hadakkal. Szeretett volna otthon maradni, mentegette is magát, de nem használt a kifogás, ismételve és határozott parancsot kapott, mennie kellett. — Nem történt más bántódása, mint az, hogy lenézést, méltatlanságot kellett szenvednie, kaftánt kapott ajándékba, de aztán a Portának 10 ezer tallért fizetett. Fülel falait is az Apafi katonái szedték le. Fülel alól mind Apafi mind Ibrahim haza mentek, Tökölyi egyedül folytatta a háborút s elfoglalta a bányavárosokat s felső Magyarországot a Vág völgyéig.

Leopold e hadjáratban nem fejtett ki akkora erélyt, a mekkorát várni lehetett volna. Még mindig inkább a francziával, mint a törökkel szeretett volna hadakozni. Pedig a Caprara tudósításai is meggyőzhették, hogy a törökkel a háború ki nem kerülhető, mert a fővezér Kara Mustafa óhajtotta. Caprara április 11-én érkezett meg Konstantinápolyba, de csak június 4-én nyert a szultánnál kihallgatást. A június 23-iki s július 6-iki konferencián a török megbíztak oly követelésekkel állottak elő, miknek megigérésére Caprara nem volt felhatalmazva. Tudósításaiban a háború kikerülhetetlenségét hangsúlyozta. ¹⁾

E tudósítások sem ingatták meg Leopoldot azon törekvésben, hogy a törökkel és Tökölyivel kiegyezve Franciaország ellen sikra szálljon. 1682. augusztus 11-én Bécsben egy tanácskozásban a török és francia háború esélyeit beszéltek meg. Elhatározták, hogy Caprarat felhatalmazzák terület átengedésre is. ²⁾ Az udvar azt hitte, hogy Magyarországon néhány vármegye forog csak veszélyben, ellenben nyugaton a habsburgok császári koronája. ³⁾ Leopold megbízásából Saponara és Sebestyén Endre püspök ismét megjelentek Tökölyinél, mondták neki, hogy Leopold kész „hallgatag beleegyezését” adni, hogy felső Magyarország mint fejedelemség Tökölyi birtokában maradjon, s kérték, legyen közbenjáró a Portán a béke megújításában. Tökölyi a közbenjárásra késznek mutatta magát s november 9-én Leopold megbízottjaival 6 hónapig tartó fegyverszünetet kötött. De a béke lehetősége a törökkel már csak hiu remény-

¹⁾ Klopp: Das Jahr 1683. 114—116 l.

²⁾ i. m. 121. l.

³⁾ Pufendorf i. m. 1440. l. »Jam vero inde aliquot Hungariae Comitatus, hinc diadema periclitari.»

ség volt. Augusztus 6-án Konstantinápoly kapujára ki volt tűzve a lófark, mi a szultán indulását a hadjáratra jelentette, október 6-án IV. Mohamed szultán Kara Mustafa nagyvezérrel Konstantinápolyból Drinápolyba indult ¹⁾ s ezután nem sokára megkezdődött a török hadak vonulása Magyarország felé.

XVI.

Vitrynek és Du Vernay Boucauldnek azon reménye, hogy a lengyel király tudta nélkül, sőt akarata ellenére a magyar felkelőkkel titkos összeköttetést tarthatnak fenn, meghiusult. Sobiesky sokkal gondosabban őriztette az átjáró utakat, mint sem hogy az érintkezés lehető lett volna. Legfőlebb egyes leveleket válthattak s hirt adhattak egymásnak az események folyásáról. Tökölyi junius 25-én Du Vernay Boucauldhoz irt levelében újabb s az eddiginél nagyobb segítséget kért, de Du Vernay Boucauld az egész nyáron és őszön nem volt képes a kezében levő 4700 aranyat átaladni. Azon csekély ellenállás, melyet Leopold Tökölyivel szemben a hadjáratban kifejtett, meglepte a lengyel királyt, a győzelem könnyűsége, mivel Tökölyi Magyarország egy részének birtokába jutott, aggodalomba ejtette. Vitry igyekezett meggyőzni Sobieskyt arról, hogy Lengyelországnak érdekében történik a háború Magyarországon, mert ez alatt Lengyelország nyugton marad. Igaz — válaszolá Sobiesky — megnyugtatta látná a császárt a török fegyverek által elfoglalva, ha a háború 10 évig tartana; de a császár erélyes védelem helyett a béke kedvéért kész oda adni a töröknek felső Magyarországot a Tiszától a lengyel határszélig, vagy ha a török fegyver által jut e terület birtokába, mi nem lesz nehéz, Lengyelország ez oldalról mindig inkább ki lesz téve a támadásnak, mint eddig volt Kaminiec felől, miután Magyarország felől a várak is hiányoznak, Lengyelország pedig képtelen magát megvédeni a keresztyén fejedelmek segítségével nélkül. ²⁾ Kassa elfoglalása s főleg a török megjelenése Kassa alatt alarmirozta a lengyeleket, kik a törököt már saját kapujok előtt képzelték, ³⁾ Petróczinak a Szepességbe beütése pedig ingerültté tette Tökölyi ellen, ki Sobieskyt is megharagította egy levél által,

¹⁾ Hammer: Geschichte des osmanischen Reichs VI. k. 378. 382 l.

²⁾ Viry levele XIV. L.-nak 1682. július 3.

³⁾ Vitry levele 1682. augusztus 7.

melyben a szepesi városokban elszedett protestáns templomok viszszaadását követelte. ¹⁾

Kassa elestének híre az osztrák követet is tűzbe hozta. Sobieskynek emlékiratot nyújtott be, melyben hevesen kikel Du Vernay Boucauldnek a magyar határok közelében tartózkodása ellen, mint a ki Tökölyinek a háború folytatásához szükséges eszközöket adja. Ez emlékirat szerint a császár és pápa nagyon megvannak ütközve a felett, hogy a lengyel király saját udvaránál tűri ez üzelmeket az összes keresztyénségnek és magának Lengyelországnak nagy kárára. ²⁾ A király tehát kérte Vitryt, birja rá Du Vernay Boucauldöt a Warsóba menetelre, hogy jelenléte ne adjon okot újabb panaszra. Du Vernay Boucauld követi jellégére hivatkozott, csak ura parancsolatjára változtathat helyet, mire Sobiesky azt felelte, hogy elismeri ugyan Du Vernay Boucauld követi minőségét, de csak Erdélyre nézve s kész is neki oda útlevelet adni, de kívánja, hogy míg Lengyelországban van, távozzék a magyar határszélről. ³⁾ E tekintetben a XIV. Lajos akarata is találkozott a Sobieskyével, mert attól tartott, hogy a Petróczi csapata által a Szepességben elkövetett dúlás miatt Du Vernay Boucauld oly kellemetlenségeknek lehet kitéve, mik a francia királyt saját érdekei ellen elégtétel kérésre kényszerithetik. Szeptember 17-én irt tehát Du Vernay Boucauldnek, hogy menjen Danzigba, de biztassa Tökölyit, hogy távozása nem a francia segély megszüntetését jelenti. Du Vernay Boucauld mind a mellett még novemberig ott maradt, jóllehet a kellemetlenségek, miktől XIV. Lajos tartott, bekövetkeztek.

Vitry nem mulasztotta el XIV. Lajost több ízben figyelmeztetni leveleiben, hogy a lengyel király elnézőbb lenne irányukban, ha a maga és felesége személyes követelései a francia király által kielégítettének. Du Vernay Boucauld is több levelében emlité, hogy pénzzel meg lehetne vásárolni a Sobiesky jóindulatát, ki még júniusban a kihallgatás alkalmával Faigelnek is mondotta, hogy a francia királytól nem kapott semminemü kielégítést, ⁴⁾ Vitrynek pedig

¹⁾ Du Vernay Boucauld levele 1682. aug. 14. Vitry levele 1684. aug. 14.

²⁾ Vitry levele XIV. L.-hoz 1682. augusztus 7.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Du Vernay Boucauld XIV. L.-nak 1682. június 12. «..... il n' a aucune satisfactione de la part de Votre Majesté.»

újból sérelemképen hozta fel a Bethune felesége kegyvesztését s a d'Arquienre vonatkozó kivánságnak XIV. Lajos által megtagadását. ¹⁾ XIV. Lajos végte rászánta magát, hogy a lengyel királyi pár kivánságait figyelembe vegye. Augusztus 13-iki levelében késznek nyilatkozik kifizetni a porosz városok követelését, százezer livre pensiót ígér Sobieskynek s a hercegi czimet d'Arquiennek, ha a lengyel király hajlandó elnézni, hogy kéz alatt Magyarországba pénzt küldhessen. Ismétli ezt szeptember 17-iki és 30-iki leveleiben is. Hangsúlyozta azt is szeptember 30-án írott levelében, hogy ha a kiegyezés létre jön közte és Leopold közt, azon helyzetben fog lenni, hogy nagyobb segítséget adhat Lengyelországnak, mint akármelyik keresztény fejedelem. Azért kell hát Leopoldot a magyar felkelés támogatása által a XIV. Lajos ajánlatai elfogadására kényszeríteni. Mire azonban Vitry a XIV. Lajos felhatalmazását vette, már nem tartotta időszerűnek Sobieskynek róla említést tenni, mert Sobiesky a török részvételével folyt háborút Magyarországon Lengyelországra nézve annyira veszélyesnek tartotta, hogy Vitrynek nem lehetett kilátása a lengyel királyt a magyar ügyben engedékenységre bírni. ²⁾

Faigel Péter visszatérte után Lengyelországból Tökölyi hiában várta és sürgette leveleiben a megígért segílyt, Du Vernay Boucauldnek nem volt alkalmá az e czélra szánt 4700 aranyat a határon átküldeni. Augusztus végén Tökölyi Nemessányit ismét Lengyelországba küldte, oly meghagyással, hogy ha ott a francia követektől megnyugtató választ nem kap, Franciaországba XIV. Lajoshoz utazék. Nemessányinak Sobieskyhez is volt Tökölyitől megbízása. Sobiesky Nemessányit nem szívesen látta, a határszélről egy faluba vezetette egy mértföldnyi távolságra Javarovtól s ott gondosan felvigyáztatott rá, hogy a francziák ne érintkezhessenek vele. „Bűnössel nem bánnak oly keményen“ — írta szeptember 18-án XIV. Lajosnak Du Vernay Boucauld. Mégis volt rövid kihallgatáson a királynál. Itt előadta, hogy Kassának tiszta magyar őrsége van, ez Tökölyi intézkedéséből történt így, ki tekintettel akart lenni a lengyel királyra is, és nem akart neki török szomszédságot szerezni. Főleg Kassa el este volt az, mi a lengyeleket rendkívül nyugtalanította. A lengyel király tehát Nemessági nyilatkozatát megnyugvással vette tudomá-

¹⁾ Vitry levele 1682. júl. 3.

²⁾ Vitry levele 1682. szept. 7.

sul, mindazonáltal az útlevelet országán át Franciaországba megtagadta tőle. ¹⁾ Nemessányit a francia követek is igyekeztek levél útján lebeszélni úti tervéről; XIV. Lajos sem óhajtotta Franciaországba menetelét, „útazása nem használna semmit pártjának s árt-hatna az én érdekeimnek“ írta szept. 30-án Du Vernay Boucauld-nak. Mindazonáltal Nemessányi Lengyelország kikerülésével Berlingen át szeptemberben Franciaországba utazott. ²⁾

XVII.

Leopold részéről az 168^{2/3}. tél alkudozásokkal, szövetségesek keresésével telt el. Tökölyi a fegyverszünet megkötésekor Leopold kértére ígérte a Portán a közbenjárást, Caprara még folyvást a Portán volt s kérte a béke megújítását. Deczember 21-én ismét eredménytelen confereacziája volt a törökkel. A frankfurti tanácskozások sem vezettek békés kiegyenlítésre. XIV. Lajos még 1681. deczember 14-én azon ajánlatot tette, hogy megelégszik Strassburggal s azzal, a mit 1681. augusztus elsejéig elfoglalt, kész Leopoldnak vissza adni Freiburgot cserébe Philipsburgért. Ez ajánlatot a császári követek csak 1682. márcziusban vették tárgyalás alá és az időt ugyanazon év szeptemberéig eredménytelen vitákkal töltötték el. Szeptember elején a francia király kijelentette, hogy feltételei elfogadására november utolsó napját tűzi ki határnapul, azontúl nem tartja magát általok kötelezettnek. Deczember elején a francia követek csakugyan elútaztak Frankfurtból a nélkül, hogy az egység létre jött volna, de kijelentették, hogy Verjus Regensburgban fel van hatalmazva 1683. februárius 1-ig a császár ajánlatait meghallgatni. ³⁾ XIV. Lajos azt remélte, hogy a német fejedelmek, kik a békét óhajtják, Regensburgban szabadabban nyilatkozhatnak. De a kibékülés ügye a regensburgi gyűlésen sem haladt előre, Leopold el vala hátaézva nem engedni s így visszautasította XIV. Lajosnak azon juli-usban tett ajánlatát is, hogy 30 évi fegyverszünetre lépjenek s az alatt ő az elfoglalt területek birtokában maradjon. ⁴⁾ A francia követ azon vádat hangoztatta Regensburgban, hogy Leopold kész ki-

¹⁾ Vitry XIV. Lajosnak. 1682. szept. 11.

²⁾ XIV. Lajos Du Vernay Boucauld-nak. 1682. oct. 29.

³⁾ A. Sord: Recueil des Instructions. I. Autriche 95—96. I.

⁴⁾ Ugyanott 96. I.

szolgáltatni Magyarországot a keresztyénség közös ellenségének, csak azért, hogy a francia király ellen háborút kezdhessen. ¹⁾

E közben nem mulasztotta el Leopold szövetségesekről gondoskodni s ezáltal magát minden eshetőségek ellen biztosítani. 1683. januárius 26-án a bajor választóval Maximilián Emmanuellel újabb szerződésre lépett, melyben az utóbbi kötelezte magát, hogy évi félmillió forintért 15 ezer emberrel segítí Laopoldot a török vagy francia ellen. ²⁾ Az 1683. januárius 14-én kötött szerződésben Erneszt Auguszt hannoveri herceg ígérte Leopoldnak, hogy 10 ezer embert küld segélyére havi 50 ezer tallér díj mellett. ³⁾ Ezekhez járult a haagai szerződés 1683. februárius 6-án Leopold, Spanyolország, Svédország és Hollandia között, melyben egymás kölcsönös segítésére kötelezték magukat. ⁴⁾ A száz választó fejedelem, a hessen-casseli tartomány gróf és a délnémetországi fejedelmek hasonlóképp Leopold körül sorokoztak, ellenben a brandenburgi választó, a dán király és a münsteri püspök 1683. február 17-én a végett szövetkeztek, hogy a viszályt a birodalom és Franciaország között barátságosan kiegyenlítsék. ⁵⁾

1683. januáriusban Leopold a siker némi reményével kezdett alkudozást a brandenburgi választóval, de Frigyes Vilmos olyan követelésekkel állott elő, miket a bécsi udvar nem tartott teljesíthetőnek. A brandenburgi választó már régebben igényt formált Silesiában Liegnitz, Brieg, Wohlau herczegségekre és Jägerndorfra Frigyes Vilmos ezek átengedését kívánta, vagy helyettök megfelelő pénzbeli kárpótlást s egyszersmind azon 300 ezer tallér kifizetését, mivel a spanyol kormány a lefolyt háború alkalmából neki adós maradt. Ez magasabb ár volt, mint a mekkorát Leopold adni akart, másfelől neki is volt teljesíthetlen kívánsága, nevezetesen felhasználni kívánta a választó segítségét azon területek visszafoglalására, miket XIV. Lajos a reuniáló kamarák által csatolt Franciaországhoz. Az alkudozások a császár és választó között hosszúra nyultak. Ez alatt sikerült XIV. Lajosnak a választót ismét biztosítani magának az

¹⁾ Lünig: *Negotiorum publicorum sylloge* 805. l.

²⁾ Dumont i. m. VII. K. II. R. 54. l.

³⁾ Ugyanott 51. s köv. l.

⁴⁾ Ugyanott 55. l.

⁵⁾ Pufendorf i. m. 1451. l.

1683. októberi potsdami szerződés által, melyben az utóbbi ígérte, hogy a birodalmi gyűléseken a Franciaország elleni háborút ellenézni fogja. ¹⁾

XVIII.

Következményeiben legfontosabb volt azon szövetség, mely a török ellen jött létre Sobiesky János és Leopold közt. Az osztrák és francia ellentétes érdekek között a warsói udvarnál fejlett ki a leghevesebb küzdelem. Hogy melyiké lesz a győzelem, sokáig kétséges maradt. János király kétségen kívül sok rokonszenvennel volt Tökölyi és a magyar felkelők ügye iránt, óhajtotta is győzelmöket mind addig, míg ügyök tisztán magyar ügy volt s nem keverhette bajba Lengyelországot. Ha XIV. Lajossal nem is lépett az utóbbi által sokáig sürgetett szövetségre, melynek legfőbb feltétele a francia király részéről a magyar elégtelének akadálytalan támogatása lett volna, de nem fogadta el a Leopold által felajánlott szövetséget sem s daczára annak, hogy a francia királyi udvar az ő kívánságait figyelmen kívül hagyta, sokáig elnézte a magyarok ellátását francia pénzzel. Az 1682-iki hadjárat eredményei azonban megdöbbsentették, főleg azért, mert ebben már a török is részt vett, tehát e hadjárat több volt mint diversio Franciaország javára az osztrák ellen. Kassa, mely oly könnyű szerrel jutott a felkelők kezébe, csak néhány mértföldre volt a lengyel határtól, a Petróczi betörése pedig a Szepességnek lengyel kézben levő részébe, „mintegy megmutatta a töröknek az útát Lengyelországba.“ A magyarországi események a lengyel népet is nyugtalanították, a törökök nagy mérvű hadikészületeiről Bécsből s magából Törökországból jövő hírek fokozták a nyugtalanságot annyival inkább, mert Kara Mustafa gondosan elhallgatta, hogy e készülétek melyik államot fenyegetik. Akár sikra szálljon Leopold és legyőzessék, akár békét kössen, a mire Leopold nagy hajlamát Sobiesky is ismerte, úgy hitték Lengyelország mind a két esetben veszélyben forog s csak a keresztyén fejedelmek védelmétől várhat menekülést. E védelmet minden áron biztosítani kellett.

A lengyelek e felfogása kedvezett az osztrák törekvéseknek, ellene volt a francziának. A pápai és császári követek hasznokra tudták fordítani a Lengyelországban uralkodó hangulatot. Első győ-

¹⁾ Klopp: Das Jahr 1683, 264. s következő lapok.

zelmők Du Vernay Boucauld eltávolítása volt. Sobiesky János az osztrák és pápai követek előterjesztéseire már áprilisben felszólította a távozásra, XIV. Lajos a Petróczi betörése után a lengyel területre írta neki, hogy menjen Danczigba, de később ellenkező utasítást kapott és maradt. Azonban Zierowski osztrák követ felizgatta ellene a lakósokat, kiknek részéről több rendbeli zaklatásnak volt kitéve. Egy emberét Nimirov közelében letartóztatták, a nála levő pénzt és leveleket elszedték s őt magát mint valami bűnöst a királyhoz kísérték; husz lengyel három fegyvertelen emberét támatta meg. ¹⁾ Meg akarták akadályozni, hogy lovainak szénát vegyen, hogy élelmi szereket vásároljon és hogy ruháit kimosassa. ²⁾ De Du Vernay Boucauld kitartott, még mindig várta, hogy Tökölyi Erdély fejedelme lesz, vagy magyar király, mikor aztán Tökölyi közelében lesz az ő helye. Október 1-én Radimnóból írt levelében utasítást kér XIV. Lajostól azon esetre, ha Tökölyihez mint királyhoz kell mennie. ³⁾ Nem sokára Zierowski Du Vernay Boucauldnak egy titkos jegyekkel írt levelét fogta el, az árulás útján megszerzett kulccsal megfejtette, nyilvános kihallgatáson felolvasta, ekként a Du Vernay Boucauld titkos összeköttetése a magyar felkelőkkel bebizonyítva lévén, a kiutasítását kérte ⁴⁾ Du Vernay Boucauld még maradt, de szigoruan vigyáztak rá, s néhány nap mulva a tőle távozó Kellemesit, Tökölyinek egy küldöttjét tartóztatták le s kutatták ki, ⁵⁾ Zierowskinak pedig sikerült Tökölyinek és Faigelnek Du Vernay Boucauldhöz czimzett levelét keríteni meg. E leveleket szintén megfejtették és nyilvánosan felolvasták. Du Vernay Boucauldnak nem lehetett tovább vonakodnia, november elején Danczigba utazott. ⁶⁾

Vitry Du Vernay Boucauld távozása után sem adta fel a küzdelmet. A szövetség Leopolddal csak az országgyűlés beleegyezése által jöhetett létre, Vitry a beleegyezés megakadályozását vette célba. Számított azon nemesek közreműködésére, kik a francia kormánytól gratificatiót vagy rendes évi pensiót kaptak. Más oldalról

¹⁾ Du Vernay Boucauld XIV. L. nak 1682. okt. 1.

²⁾ Du Vernay Boucauld XIV. L.-nak 1682. szept. 7.

³⁾ Ugyanó 1682. okt. 1.

⁴⁾ Vitry levele XIV. L.-nak 1682. okt. 9.

⁵⁾ Vitry levele 1682. okt. 22.

⁶⁾ Vitry levele nov. 12.

igyekezett bizalmatlanságot kelteni fel a lengyelekben Sobieskynek a bécsi udvarhoz közeledése iránt. Űgyesen forgalomba hozta a hirt, hogy a király a Leopold kedvében jár, kitől fia számára az arany gyapju rendet kérte s kit egy osztrák főhercegnővel óhajtana összeházasítani; nincs más célja, mint családját emelni a Lengyelország érdekei rovására. ¹⁾

Novemberben Vitry újból megkísérlette ajánlatok és rábeszélés által hatni a lengyel királyra és királynéra. A királynénak megígérte atyja számára a hercegi czimet a verificatióval, mihelyt ezt a körülmények lehetővé teszik; de a királyné a kettőt egyszerre kívánta, mert különben atyja halála esetében a hercegi czim nem szállna át gyermekeire. E mellett ismét szemrehányást tett Vitrynek Bethune marquis felesége kegyvesztése miatt. ²⁾ Vitry a királynak ajánlatot tett a 100 ezer livre pensióra nézve, másfelől aggodalmát igyekezett eloszlatni, felső Magyarország elfoglalását a bécsi udvar tehetetlenségének és roszhiszeműségének tulajdonítva, mi annyira megy, hogy képes lett volna gyalázatos békére is a törökkel, ha a felkelők érdekei az ellenkezőt nem kívánták volna. A kiegyezés a bécsi udvar s a török között romlására volna Lengyelországnak, mit meg kell gátolni a magyar felkelők segítése által. Sobiesky ismételte már régebben tett nyilatkozatát, hogy t. i. még a felkelők harca nem volt egyéb diversiónál a Leopold hadi ereje megosztására, scrupulus nélkül adta beléegyezését a segítség nyújtására, de a felkelők török szövetségben egy hadjárat alatt elfoglalták egész felső Magyarországot, melynek Tökölyi csak a török tetszéséből ura. Ily félelmes ellenség szomszédsága sokkal nagyobb veszélylyel fenyegeti Lengyelországot, mintsem hogy lelkiismerete megengedné annak előmozdítását. Pénzért nem tesz olyat, mi ellenkezik kötelességével; vannak más jelei is a becsülésnek és figyelemnek, mi iránt ő sokkal érzékenyebb volna, mint például a királyné családjának kitüntetése. ³⁾

Leopold, hogy a lengyel király hiúságának hizelegjen s az elidegenedést közte s XIV. Lajos közt fokozza, november végén egy nyilvános kihallgatás alkalmával a lengyel király közbenjárását kérte a közte és a francia király közt fennforgó viszály kiegyenlítésére. Ez

¹⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. december 11.

²⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. november 27.

³⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. december 4.

alkalommal a király nevében a vicecancellár az ajánlatra annyit felelt, hogy a dolog fontosságánál fogva ez ajánlat időt kíván megmondolásra.¹⁾ Egy hónapi ingadozás után Sobiesky tudatta Vitryvel, hogy tekintettel a veszély nagyságára, mi felső Magyarország elfoglalásából származik, s nem kételkedve a felett, hogy a török Magyarország után Lengyelországot fogja megtámadni, hogy minden veszélyt megelőzzen, mi a hitetlenekkel való háborúból származhatnék, elfogadja a császár kérésére a közbenjárást a béke eszközzésére nézve. Minthogy pedig Regensburgban a dolgokat vontatottan tárgyalják, kéri a francia királyt, jelöljen ki más helyet, hol a béke felől értekezhesse.²⁾ XIV. Lajos e közbenjárást visszaútasította azon indokolással, hogy a császár ajánlata nem komoly, hanem egyszerűen cselfogás, mi által meg akarja akadályozni a birodalmi rendeket, hogy az ő feltételeit elfogadják.³⁾

1683, januárius 27-re volt összehíva az országgyűlés, melyen a szövetség kérdésének eldőlnie kellett. Ezt megelőzőleg hat héttel tartományi gyűlések tartottak. A russiai tartománygyűlés a király belátására bizta, hogy a szövetség kérdésében miként járjon el.⁴⁾ A krakkói palatinatus gyűlésében kárhóztató beszédeket mondtak Du Vernay Boucauldnek a magyar határon tartózkodására és Tökölyivel való összeköttetésére s kérték a királyt és a senatust, hogy a külállamok követeit az országgyűlés ideje alatt távolítsák el Varsóból.⁵⁾

Leopold az országgyűlés idejére Waldstein grófot küldötte követnek Lengyelországba. Waldstein egyike volt a leggazdagabb és legbefolyásosabb cseh főuraknak; ha nem is tűnt ki ügyessége által az alkudozásokban, de kellemes modoru volt, s mint követ feltűnéssel tudott representálni.⁶⁾ Az új osztrák követ meghozta Sobiesky fiának Jakabnak a kért kitüntetést, az arany gypajut.

Mind az osztrák követ,⁷⁾ mind a francia, az országgyűlés tag-

¹⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1682. december 4.

²⁾ Vitry levele XIV. L.-nak 1683. januárius 1.

³⁾ XIV. Lajos levele Vitrynek 1683. februárius 18.

⁴⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. december 24.

⁵⁾ Ugyanó XIV. L.-nak 1683. januárius 1.

⁶⁾ Vitry levele XIV. L.-nak 1683. jan. 1.

⁷⁾ „Le comte de Valstein répard ici beaucoup d'argent et il se ruine encore en belles promesses afin d'engager dans le parti de la maison d'Autriche le plus de sédateurs qu'il pourra.“ — Vitry levele 1683. márczius 13.

jai között pénzzel is vásároltak párthiveket, Vitry 40 ezer livrét kapott gratificatiókra, pensiókra, 12 ezeret pedig, hogy fényes asztalt tartson, vendégségeket adjon, s másképpen is luxust fejtsen ki. ¹⁾ A magyar bor sem hiányzott a Vitry asztaláról. Azok közt, kiket Vitry megnyert a francia érdekeknek, kiválóbbak voltak Morsztyn főkincstárnok, a krakkói püspök, a poseni és marienburgi palatinus, a főudvarmester. ²⁾ Sapieha lithváiai kincstárnok is fogadott volt el francia pénzt; de mint új wilnai palatinus, még augusztusban Vitrynek kijelentette, hogy míg a király Franciaországtól kielégítést nem nyer, nem működhetik Franciaország érdekében. Vele elpártolt három testvére is. ³⁾ Lubomirsky lovag Vitry leveleiben 12 ezer livres pensióval ven bejegyezve, most ő is elvált a francia párttól, s készült Leopold seregében harcolni a török ellen. ⁴⁾ A királyné még másokat is igyekezett elvonni a Vitry által megnyertek közül, mert még mindig Jakab fiának egy osztrák főherczegnővel való házasságában reménykedett. Kezére dolgozott a király testvére Radzivil herczegnő is.

Február 2-án a király megbizásából Vitryt egy deputatio kereste fel. A krakkói püspök előadta, hogy Lengyelország a török által fenyegetve lévén, egyedül a császárral kötendő szövetségben lát menekülést. A lengyel király tudni óhajtaná, hogy XIV. Lajos e szövetséget helyesli-e vagy nem? ha az ő ellenzése következtében e szövetség nem jönne létre s Leopold a törökkel békére lépven, az utóbbi Lengyelországot támadná meg, ez esetben Franciaországtól minő segítséget várhatnának? A főkancellár hozzá tette, hogy XIV. Lajos eddig csak a védő szövetségnek volt ellene, nem pedig a támadónak, most azonban csak az utóbbiról van szó. ⁵⁾ Vitry látta, hogy nyilatkozatra akarják birni, rendelete volt, hogy a támadó szövetség ellen és a magyar felkelőkkel való összeköttetés eltiltása ellen nyilvánosan semmit se tegyen; kitérő feleletet adott tehát, mely XIV. Lajost semmire se kötelezte. Kijelentette, hogy ura mindig szívén hordozta Lengyelország sorsát, és nincs semmi kifogása a támadó szövetség ellen, ha Lengyelország azt szükségesnek tartja,

¹⁾ XIV. Lajos levele Vitryhez 1682. december 10.

²⁾ Vitry XIV. Lajosnak 1683. januárins 30.

³⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. aug. 14.

⁴⁾ Vitry XIV. L.-nak 1682. nov. 20.

⁵⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. februárius 10.

de a lengyeleknek meg kellene gondolniok, hogy a szövetség megkötése által bele menjenek-e a háborúba? Ha a török Lengyelországot megtámadja, Franciaország nagyobb segítséget fog adni, mint bármelyik keresztényen fejedelem; de míg Németországgal a béke nem bizonyos, s maga Franciaország is háború küszöbén áll, nem ígérhet hathatós segítyt Lengyelországnak, midőn ez az ő ellenségével áll szövetségben. ¹⁾

XIV, Lajos úgy találta, hogy Vitry szükség nélkül igen messze ment az ígélet tételben, jövőre nagyobb óvatosságra intette. Elég annyit mondania, hogy a francia király inteniói mindig kedvezni fognak Lengyelországnak, míg ez a saját előnyét keresi s nem szegődik Bécs szolgálatába. ²⁾ Egyuttal egy emlékiratot küldött, mit akkor kellett volna a lengyel kormánynak átadnia, ha írásbeli nyilatkozatot kívánnak Vitrytől.

Azonban ennek átadására nem volt alkalma Vitrynek. Sobiesky János akarta a szövetséget Leopolddal, akarták a lengyelek is, megakadályozni csak úgy lehetett, ha valamelyik követ az országgyűlésen a vető jogával él. Vitry ez eszközzel akart célhoz jutni. Már a kinevezéskor kapott utasításban benne volt, hogy igyekezzék pártot alkotni, mely kész legyen a lengyel király ellenében is támogatni Franciaország érdekeit. Vitry követsége ideje alatt ez utasítást nem tévesztette el szeme elől. A lengyelek már 1681. tavaszán vádolták, hogy az ő titkos működése következtében hiúsult meg az országgyűlés, mely egyfelől az oroszok és másfelől a Leopold által ajánlott szövetség felett lett volna hivatva határozni. Sobiesky János meg akarta akadályozni ennek ismétlődését. Vitry és Du Vernay Boucauld főleg az 1682. év kezdetétől fogva titkos érintkezést tartottak fenn a magyar felkelőkkel. Sobiesky tudni akarta, mi történik a háta megett. Megvesztegették az egyik követségi titkárt, ³⁾ megszerezték a titkos jegyek kulcsát, a Franciaországba menő, s onnan jövő leveleket a postán felbontották, lemásolták s újból lezárva küldték tovább. „Több mint 20 levelet másoltak le a lengyel udvarnál“ írja Vitry márczius

¹⁾ Vitry levele XIV. Lajoshoz 1683. februárius 10.

²⁾ XIV. Lajos levele Vitrynek 1683. márczius 18.

³⁾ Denil titkár volt vádolva az árulással. Du Vernay Boucauld azt is írja 1683. máj. 12-én XIV. Lajosnak: Mult évben valaki Magyarországról árulta el a lengyel királynak a titkos írás jeleit.

19-iki levelében. Eként Sobiesky tisztába jött az egész tervvel, s azzal is egyszersmind, hogy Vitry az országgyűlésen kiknek közreműködésére számít. Első helyet foglalt el közöttök Morsztyn főkincsnok, ki néha pénzt is előlegezett volt a francia követeknek a magyar felkelők számára. Februárius végén Morsztynnak egy levelét fogták el s vitték a királyhoz, mely levél titkos jelekkel volt írva s Párisba czimezve. Sobiesky ez alkalmat ragadta meg a fellépésre a francia párt és Vitry ellen. Morsztynt felségárulási perrel fenyegette, Vitryt pedig nyíltan vádolta, hogy a főkincstárnokkal összeesküdött az ő megbuktatására s a russiai palatinusnak trónra emelésére. ¹⁾ Minthogy Vitrynak nyilvánosságra jött leveleiben mind a királyra, mind a nemzetre vonatkozólag sértő kifejezések ²⁾ találtattak, márczius 20-án a király mellett az országgyűlés is irt XIV. Lajosnak s kérte Vitry visszahívását.

Miután Sobiesky János Vitry cselszövényeit eképpen demonstrálta, Leopoldnak Warsóban nyert pere volt. Vitry tett még kísérletet, hogy a bécsi udvar diadalát megakadályozza, egy senatornak 1000 aranyat ígért, ha az országgyűlésen a szövetség ellen tiltakozik, de a senatort az utolsó perczben cserben hagyta bátorsága. ³⁾ A szövetséget tehát a lengyel országgyűlés is márczius 31-én elfogadta. Leopold 60 ezer emberből álló segítséget ígért Lengyelországnak azon esetre, ha ez utóbbinak a törökkel háborúja lesz; ha pedig Leopold keveredik háborúba a törökkel, Lengyelország kötelezte magát 40 ezer embert küldeni segítségére; Bécs vagy Krakkó ostroma esetében a másik szerződő fél összes erejével fog sietni az ostromolt város segítségére. A lengyel országgyűlés azt kívánta, hogy mind a lengyel király, mind Leopold a pápa kezébe tegyenek esküt a szövetség megtartására. E kívánság azon félelemből eredt, hogy Leopold őket cserben hagyhatja s kibékülhet a törökkel, ki akkor a védtelen Lengyelország ellen fordulna. ⁴⁾ Bécsben a lengyel szövetség sokkal kívánatosabb volt, mintsem hogy az országgyűlés e szokatlan kíván-

¹⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. márczius 5; márczius 13; márczius 19.

²⁾ »..... nation sans foi, sans probité et semblable aux Suisses par l'avidité qu'elle a pour l'argent« a lengyel országgyűlésnek XIV. Lajoshoz irt levelében idézve

³⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. április 17.

⁴⁾ Klopp: Das Jahr 1683. 168. l.

sága akadályul szolgálhatott volna. Az eskünél a két uralkodót két bibornok helyettesítette.

Az osztrák-lengyel szövetség létre jötté által XIV. Lajos Warsóban elvesztette a játékot. Vitry küldetése végét érte, nem sokára megkapta a hazahívót. Május 28-án vett búcsút a lengyel királytól, tiltakozva az őt terhelt vádak ellen; de az ingerültség oly nagy volt ellene, hogy május 30-án délután az ablakán belöttek, ugyanaz nap estve házára törtek. ¹⁾

XIX.

A lengyel országgyűlés ideje alatt Tökölyi követei is megjelentek Warsóban, hogy a lengyeleket a Leopolddal való szövetségről lebeszéljék. E szövetség ellenkeznek a Magyarország és Lengyelország közt fennálló régi szerződésekkel, miket a szabadság kölcsönös védelmére kötöttek, Magyarország teljes leigázására, szabadsága és privilegiumai eltiprására vezetne, miknek megvédelmezése végett voltak kénytelenek a bécsi udvar zsarnoksága ellen a törököknél pártfogást keresni. ²⁾ Sobiesky titkos kihallgatáson fogadta a magyar kiküldötteket, de az osztrák követnek sikerült meggátolni, hogy a király és republika nyilvánosan fogadják őket. ³⁾ Az országgyűlés tartama alatt szem előtt tartották őket, úgy hogy alig volt lehetséges valakivel érintkezniök, Vitryvel, minthogy ő már compromittálva volt, csak a brandenburgi követ útján váltottak üzeneteket. ⁴⁾ Az országgyűlés berekesztése után azt a választ adták nekik, hogy a császárral a török ellen kötött szövetség nincs ellentétben Lengyelországnak Magyarországhoz való régi viszonyaival s nem jelent direct ellenségeskedést Tökölyi és a magyarok ellen, hanem csak azok ellen, kiket a lengyelek a csatatéren a török hadsereghez csatlakozva találhatnak. A lengyel király hogy megmutassa jó indulatát Tökölyi iránt, kész ennek kivánságára a béke érdekében Leopoldnál közben járni. ⁵⁾

Az 1682. novemberi fegyverszünet megkötése után Tökölyi maga is a közbenjáró szerepét játszta Bécs és Konstantinápoly kö-

¹⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. június 12.

²⁾ Ugyanő 1683. április 13.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. április 13.

⁵⁾ Ugyanő 1683. április 22.

zött. A béke érdekében követeli a tél folytán két ízben is megfordultak Bécsben. Tökölyi azonban nem vette komolyan közbenjárói minőségét s inkább csak látszatra folytatta az alkudozást. A kellő bizalom is hiányzott arra, hogy valódi békesség jöhessen létre. Leopold megígérte ugyan Tökölyinek, hogy hajlandó elismerni felső Magyarországot fejedelmének, de az új fejedelemséget nem biztosította volna írott szerződés, hanem csak hallgatag elnézés, mert Leopold nem vehette magára azt a szégyent, hogy ünepélyes szerződés által egy országrészt engedjen át rebellis alattvalójának. ¹⁾ Tökölyinek nem volt oka inkább bizni Leopoldban, mint a lengyel országgyűlésnek, ez pedig ünnepeles szerződés mellett is a pápa előtt letett esküt kívánt. Az egyik osztrák államférfi Jörger gróf lelkiismeretével meggyezett volna Tökölyit valami uton törbe csalni s eltenni láb alól. ²⁾ De ha Tökölyi komolyan akarta volna is a békét, már nem lett volna ereje a török hadjáratot megállítani. A Kara Mustafa nagyvezér becsvágyát kellett volna legyőznie, a mi lehetetlen volt. 1683 januárius 13-án Drinápoly kapuján újból kitzútkák a lófarkot, a mi kezdetét jelentette azon hadjáratnak, mely Európa s a magyar nemzet sorsát volt hivatva eldönteni.

Tökölyi az alatt, míg Leopolddal a béke felett szinleg tárgyalásokat folytatott, igyekezett Franciaországgal is fenntartani az öszszeköttetést, és biztosítani magát XIV. Lajos további pártfogásáról. ³⁾ A kassai gyűlés után Faigel írta Vitrynek, hogy Tökölyi el van határozva mindent koczára tenni a szabadságért és XIV. Lajosért, ha biztosítva lesz, hogy nem fog általa elhagyatni. Leopold nagyon sürgeti ugyan a töröknél a közbenjárást, mennek is követek a Portára Tökölyitől, de a közbenjárás nem lesz komoly. ⁴⁾ Vitry Tökölyinek csak általános kifejezésekben felelt, mik a francia királyt semmire se kötelezték; nem ő van — mondá — egyenesen megbizva a magyar ügyek vetetésével, tehát nem hozzá kell fordulnia Tökölyinek, ha a XIV. Lajos szándékát tudni akarja. ⁵⁾

¹⁾ Klopp: Das Jahr 1683. 130. l.

²⁾ Ugyanott 139. l.

³⁾ Vitry levele XIV. Lajosnak 1683. márczius 13.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Ugyanott „J'ai fait une réponse honnête mais en termes généraux au Comte Tekeli qui n'engage Votre Majesté à rien.“

Nemessányi Bálint Tökölyi megbizásából még 1682. szeptemberben Franciaországba ment volt XIV. Lajoshoz. Miután tőle a további segélyezésre újabb és megnyugtató biztatásokat vett, visszatértében Danczig felé vette útját, hogy Du Vernay Boucauldtól pénzt vegyen át és hogy vele a további összeköttetés és pénzküldés módzatait megállapítsák. Márczius 10-ike körül érkezett Danczigba. Du Vernay Boucauld Nemessányinak új chiffres-eket adott. Megegyeztek, hogy csak ezzel irnak, de nem saját nevök alatt, hanem mint két kereskedő, kik közül egyik a másiktól árucikkeket kap. ¹⁾ Nemessányi Du Vernay Boucauldöt is biztosította, hogy a háború Leopolddal kétségtelen, be akarják fejezni Tökölyi javára Magyarország meghódítását; ha a némettel alkudoznak, csak idő nyeres végett teszik. A nagyvezér április végén Belgrádban lesz, májust készülődésekkel töltik el, júniusban a magyarok actióba lépnek, tehát ezen idő előtt kéri a gratificatiót. ²⁾ Minthogy Tökölyi minden vállalatának absolut ura lesz, kész ott lépni actióba, a hol XIV. Lajos akarja, hogy a francia király annál szabadabban s kedve szerint cselekedhessék. ³⁾

Tökölyi tehát XIV. Lajos által is felbízattva a török szerencséjéhez akasztotta a magát. Párthivei nem osztoztak mindnyájan vérmes reményeiben. Voltak köztök, kik aggodalommal néztek a közelgő zivatar elébe, mely végromlást is rejthetett magában Magyarországra nézve. Az 1683. januáriusban Kassán tartott országgyűlésen nyilvánult is ez aggodalom és elégedetlenség. Tökölyinek teljes erélyére sőt fenyegetésre volt szüksége, hogy a rendek az ő kívánása szerint határozzanak. ⁴⁾ A kassai gyűlésre elküldötte képviselőjét Leopold is, ki még mindig a közbenjárót tekintette Tökölyiben, de a gyűlésből a Portára küldött követ (Szirmai István) nem a béke létrehozásában fáradozott. ⁵⁾ A török sereg júniusban Magyarorszá-

¹⁾ Du Vernay Boucauld levele XIV. L.-nak 1683. május 1.

²⁾ Ugyanó 1683. márczius 20.

³⁾ Du V. Boucauld. 1683. márczius 20. és 27.

⁴⁾ Történelmi tár 1883. évfolyam 366. sat. lapok.

⁵⁾ „Ils sont tous trois (Du Vernay Boucauld levelében Faigel Péter, Szirmai István és Ubrisi Pál vannak említve) très bien intentionnés et prometteut de faire leur devoir.“ D. V. Bouc. levele 1683. márcz. 13. — A követek közül Faigelnek pensiója járt, Szirmai drága köveket kapott ajándékba. Ubrisinek gratificatio volt XIV. Lajos által engedélyezve.

gon, julius elején Bécs közelében volt. Nem volt többé szükség francia izgatásra, hogy Leopold keleten elfoglalva legyen s ne álljon módjában a Rajna mellett háborút kezdeni. Bátran irhatta XIV. Lajos julius 29-ikén Du Vernay Boucauldnek: minthogy ma az ügyek Magyarországon úgy állanak, hogy szükségtelen tovább Danczigban maradnia: adja vissza Formontnak az összes pénzt, a mi még kezei között van s haladék nélkül térjen vissza Franciaországba.

Leopold julius 7-én este elmenekült Bécsből s Passauban állapodott meg. Az ellenség a fővárost ostrom alá fogta. E szorongatott helyzetében sem lehetett rá birni Leopoldot sem arra, hogy a brandenburgi választó szövetsége megnyerése végett ennek kívánságait teljesítse, sem arra, hogy a XIV. Lajos feltételeit a reunialt területekre nézve elfogadja. XIV. Lajos készen volt rá, hogy Bécs eleste után mint szabadító jelenjék meg Németországon. A császári korona lett volna e szolgálat díja. Azonban arra nem lett szükség, hogy XIV. Lajos mentse meg Németországot. A pápa XIV. Incze fáradhatatlan munkássága, lelkesítő szavai, áldozatkészsége által legtöbbet tett Bécsnek védelmére, mikor pedig a város már az elbukás pontján állott, tekintélyes sereg élén megérkezett Sobiesky, hogy az ostrom alól felmentse. A Sobiesky és lotharingia Károly elszántsága a Kara Mustafa elbizakodó rövidlátásával egyesülve szereztek meg a szeptember 12-iki diadalt. E győzelem volt bevezetése Magyarország felszabadításának a török hatalom alól, de a felszabadítás időt és véráldozatot kívánt s ez végre rábirta Leopoldot, hogy XIV. Lajossal 1684-ben Regensban 20 évig tartó békére lépjék s ez idő alatt Franciaország birtokában hagyja a visszacsatolási kamarák által Németországból elfoglalt területeket.

Dr. Gergely Sámuel.